

Qur'anic Evidence for the Relationship between Sacred Jihad and the Unity of the Muslim Ummah in the Statements of the Martyr Leader of the Revolution

Fatemeh Soghra Bargharar

Level Four Seminary Student in Comparative Qur'anic Exegesis, Al-Zahra (SA) Specialized Seminary, Gorgan, Iran; Member of the Al-Zahra (SA) Center for Islamic Studies, Gorgan, Iran
Email: fatemehbargharar@gmail.com

Abstract

This study aims to examine and elucidate the Qur'anic foundations and evidence underlying the relationship between "sacred jihad" and "the unity of the Muslim Ummah," and to analyze how this relationship is reflected in the statements of the Martyr Leader of the Revolution. Employing a descriptive-analytical method, the study explores the concept of jihad beyond its merely military dimension and explains its social, identity-forming, and unity-promoting functions as a civilization-building construct that strengthens the cohesion and convergence of the Muslim Ummah.

The findings demonstrate that the Holy Qur'an presents jihad as a fundamental factor in promoting the cohesion and convergence of the Muslim Ummah by emphasizing such principles as brotherhood in faith, defense of the oppressed, rejection of domination by arrogant powers, patience and perseverance, vigilance and preparedness (*murābaṭah*), and collective resistance. An examination of the Martyr Leader's statements concerning the Sacred Defense further reveals the practical and social manifestation of these Qur'anic teachings. In his thought, the Sacred Defense is interpreted not merely as a military event, but as an arena for realizing national and Islamic unity, popular participation, and social solidarity. Accordingly, within the Qur'anic framework and the thought of the Martyr Leader of the Revolution, sacred jihad, in addition to its defensive function, plays a strategic role in strengthening the identity, unity, and cohesion of the Muslim Ummah.

Keywords: Jihad; Unity; Muslim Ummah; Holy Qur'an; Martyr Leader.

المستندات القرآنية للعلاقة بين «الجهاد المقدس» و«وحدة الأمة الإسلامية» في كلمات القائد الشهيد للثورة

فاطمة صغرى برقرار

طالبة مرحلة البحث الخارج (المستوى الرابع)، تخصص التفسير المقارن، مدرسة الزهراء عليها السلام التخصصية للعلوم الدينية - جرجان، إيران. عضو مركز الدراسات الإسلامية في مدرسة الزهراء عليها السلام بجرجان
البريد الإلكتروني: fatemehbargharar@gmail.com

ملخص

يهدف هذا البحث إلى دراسة وتبيين الأسس والمستندات القرآنية للرباط بين "الجهاد المقدس" و"وحدة الأمة الإسلامية"، وتحليل انعكاسات ذلك في كلمات القائد الشهيد للثورة. وقد اعتمدت الدراسة المنهج الوصفي-التحليلي، حيث قامت بتفكيك مفهوم الجهاد وتجاوز كونه مجرد فعل عسكري، لتوضح وظائفه الاجتماعية والهوياتية والتوحيدية باعتباره بنية حضارية تساهم في تعزيز تماسك الأمة الإسلامية وتقاربها. وتظهر نتائج البحث أن القرآن الكريم يؤكد على مقومات مثل "الأخوة الإيمانية"، و"الدفاع عن المظلومين"، و"نفى هيمنة الاستكبار"، و"الصبر"، و"المrabطة والمقاومة الجماعية"، ويقدم الجهاد بوصفه عاملاً أساسياً لانسجام الأمة الإسلامية وتلاحمها. كما يكشف تحليل كلمات القائد الشهيد للثورة حول "الدفاع المقدس" عن تجسيد عملي واجتماعي لهذه التعاليم القرآنية؛ حيث فسر القائد الشهيد الدفاع المقدس ليس كحدث عسكري محض، بل كساحة لتحقيق الوحدة الوطنية والإسلامية، والمشاركة الشعبية، والتضامن الاجتماعي. وبناءً على ذلك، فإن الجهاد المقدس في منطق القرآن وفكر القائد الشهيد، يلعب دوراً استراتيجياً في تعزيز هوية الأمة الإسلامية وتماسكها، بالإضافة إلى وظيفته الدفاعية.

الكلمات المفتاحية: الجهاد، الوحدة، الأمة الإسلامية، القرآن الكريم، القائد الشهيد.

مستندات قرآنی ارتباط جهاد مقدس با وحدت امت اسلامی در بیانات رهبر شهید انقلاب

فاطمه صغری برقرار

طلبه سطح ۴، تفسیر تطبیقی، مدرسه علمیه تخصصی الزهراء علیها السلام گرگان. عضو مرکز پژوهشی مطالعات
اسلامی الزهراء علیها السلام گرگان

fatemehbargharar@gmail.com

چکیده

«این مقاله با هدف بررسی و تبیین مبانی و مستندات قرآنی پیوند «جهاد مقدس» و «وحدت امت اسلامی» و تحلیل بازتاب آن در بیانات رهبر شهید انقلاب تدوین شده است. پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی، مفهوم جهاد را فراتر از یک کنش صرفاً نظامی مورد واکاوی قرار داده و کارکردهای اجتماعی، هویتی و وحدت‌آفرین آن را به عنوان سازه‌ای تمدن ساز در تقویت انسجام و همگرایی امت اسلامی تبیین می‌کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که قرآن کریم با تأکید بر مولفه‌هایی همچون «اخوت ایمانی»، «دفاع از مظلومان»، «نفی سلطه استکبار»، «صبر»، «مرباطه و مقاومت جمعی»، جهاد را عاملی بنیادین برای انسجام و همگرایی امت اسلامی معرفی می‌نماید. واکاوی بیانات رهبر شهید انقلاب در خصوص دفاع مقدس نیز بازتاب عملی و اجتماعی همین آموزه‌های قرآنی است؛ به گونه‌ای که دفاع مقدس در اندیشه ایشان، نه یک رخداد صرفاً نظامی، بلکه عرصه‌ای برای تحقق وحدت ملی و اسلامی، مشارکت مردمی و همبستگی اجتماعی تفسیر شده است. بر این اساس، جهاد مقدس در منطق قرآن و اندیشه رهبر شهید انقلاب، افزون بر کارکرد دفاعی، نقشی راهبردی در تقویت هویت و انسجام امت اسلامی ایفا می‌کند.»

کلیدواژه: جهاد، وحدت، امت اسلامی، قرآن کریم، رهبر شهید.

مقدمه

جهاد و وحدت از بنیادی‌ترین مفاهیم در اندیشه اسلامی و مطالعات قرآنی به شمار می‌آیند؛ مفاهیمی که نه تنها در شکل‌گیری تاریخ تمدنی مسلمانان نقش داشته‌اند، بلکه در تبیین کارکرد اجتماعی دین نیز جایگاهی تعیین‌کننده یافته‌اند. قرآن کریم جهاد را در پیوند با دفاع از دین، پاسداری از کرامت مؤمنان و صیانت از هویت جمعی مطرح می‌کند و در کنار آن، بر انسجام امت اسلامی و شکل‌گیری جامعه‌ای همدل و همسوتأکید می‌ورزد. با وجود این جایگاه نظری، بخش قابل توجهی از پژوهش‌های معاصر، جهاد را به کنشی صرفاً نظامی فروکاسته و ابعاد اجتماعی و وحدت‌آفرین آن را کمتر مورد توجه قرار داده‌اند.

در مقابل، تجربه تاریخی دفاع مقدس و تحلیل آن در بیانات رهبر شهید انقلاب، نمونه‌ای عینی از تحقق هم‌زمان جهاد و وحدت را پیش روی پژوهشگران قرار می‌دهد. از این رو، بازخوانی مستندات قرآنی پیوند جهاد مقدس با وحدت امت اسلامی و تطبیق آن با تحلیل‌های رهبر شهید انقلاب، از جنبه نظری و تاریخی اهمیتی ویژه می‌یابد.

«جهاد» در لغت از ریشه «جَهَد / جُهِد» به معنای تلاش همراه با سختی یا به‌کارگیری تمامی توان، آمده است و لغویان آن را ناظر به بذل نهایت نیرو در راه دستیابی به هدف دانسته‌اند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۰۸؛ فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص ۳۸۶). علامه طباطبایی نیز جهاد را مفهومی عام میدانند که

هم جهاد با نفس و هم جهاد با دشمن را در برمی گیرد، هرچند معتقد است در برخی آیات معنای قتال غلبه یافته است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۵، ص ۳۲۸ و ج ۹، ص ۴۶۵).

«وحدت» نیز از ریشه «وحد» و به معنای یگانگی و عدم تجزیه است و بر کلیتی دلالت دارد که از پراکندگی و تفرقه مصون است (ابن فارس، ۱۳۸۷، ج ۶، ص ۹۰؛ المفردات، ص ۴۹۴). براین اساس وحدت اسلامی را می توان به معنای همگرایی ایمانی مسلمانان بر پایه باورهای مشترک دینی دانست؛ وحدتی که برخلاف اتحادهای صرفاً سیاسی، بر پیوندهای اعتقادی و معنوی استوار است.

با وجود پژوهش های متعدد درباره جهاد و وحدت، مطالعات اندکی به تحلیل رابطه این دو مفهوم در چارچوبی قرآنی پرداخته اند. خلأ اصلی در این حوزه، فقدان بررسی منسجم از «مستندات قرآنی پیوند جهاد و وحدت» و نیز تطبیق آن با تجربه تاریخی دفاع مقدس ایران است. از این رو، مسئله اصلی این مقاله تبیین این پیوند و تحلیل بازتاب آن در بیانات رهبر شهید انقلاب است؛ امری که می تواند تصویری جامع از کارکرد اجتماعی جهاد در اندیشه اسلامی ارائه دهد.

۱. ارتباط جهاد قرآنی در تحقق وحدت امت اسلامی

جهاد در قرآن کریم صرفاً به معنای مقابله نظامی با دشمنان نیست، بلکه سازوکاری برای ایجاد همبستگی درونی و تقویت روح جمعی در میان امت اسلامی به شمار می آید. در این چارچوب، جهاد افزون بر کارکرد دفاعی، نقشی

اجتماعی و هویت ساز نیز ایفا می کند و می تواند زمینه ساز شکل گیری انسجام و همگرایی میان مؤمنان باشد.

در همین راستا، رهبر شهید انقلاب نیز در تحلیل دفاع مقدس، جهاد را عامل شکل گیری «یکپارچگی اجتماعی مؤمنان» دانسته و آن را بستری برای پیوند دل ها و هم جهت شدن اراده ها معرفی کرده است. بر این اساس، بررسی آموزه های قرآنی در کنار تحلیل این بیانات نشان می دهد که جهاد می تواند یکی از مهم ترین عوامل تحقق وحدت و انسجام امت اسلامی باشد؛ امری که در ادامه به ابعاد آن پرداخته می شود.

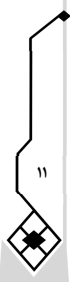
۱-۱. هویت جامعه اسلامی

آموزه های قرآنی درباره جهاد و دفاع نشان می دهد که این دو مفهوم، صرفاً واکنش نظامی به تهدیدها نیستند، بلکه عناصری هویت ساز، وحدت بخش و حافظ پویایی امت اسلامی به شمار می آیند. قرآن کریم در آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا...» (آل عمران/ ۲۰۰) الگوی شکل دهی جامعه ای مقاوم و منسجم را ترسیم می کند. در این آیه «اصبروا» ناظر به پایداری فردی است؛ اما «صابروا» مرحله ای فراتر و بیانگر استقامت جمعی و هم افزایی صبر میان مؤمنان است. «مربطه» نیز بر پاسداری مستمر و مراقبت جمعی دلالت دارد؛ به گونه ای که ضعف های فردی با توان جمعی جبران شده و استواری جامعه ایمانی حفظ می شود (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ج ۱۶، ص ۷۶۹-۷۷۰).

تربیت تدریجی قرآن، زمینه ساز صدور نخستین اجازه جهاد دفاعی در مدینه است: «أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلِمُوا...» (حج/۳۹). مشروعیت جهاد در این آیه بر پایه اصل مظلومیت و دفاع از حقوق انسانی استوار است؛ بدین معنا که جنگ تنها برای کسانی مجاز شمرده شده است که مورد ستم قرار گرفته‌اند و سنت الهی بریاری مظلومان تأکید دارد (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ج ۵۸، ص ۲۹). برآیند این آیات نشان می‌دهد که جهاد در منطق قرآن با مفاهیمی همچون صبر جمعی، حمایت متقابل، دفاع از مظلومان و تقویت وحدت امت اسلامی پیوندی وثیق دارد.

بیانات رهبر شهید انقلاب بازتاب روشن از همین نگرش قرآنی است. ایشان جهاد و دفاع را مؤلفه‌ای هویتی و نشانه حیات جامعه مؤمن می‌دانند؛ چنان که تصریح می‌کنند: «دفاع، جزئی از هویت یک ملت زنده است...» (بازدید از استاد کل سپاه، ۱۳۶۸/۸/۲۹). این بیان را می‌توان تفسیر اجتماعی مفاهیم «صابروا» و «رابطوا» در آیه ۲۰۰ سوره آل عمران دانست.

همچنین ایشان دفاع از اسلام و ارزش‌های الهی را وظیفه‌ای عمومی و دینی معرفی می‌کنند (خطبه نماز جمعه ۱۳۵۹/۸/۲؛ دیدار بسیجیان ۱۳۶۸/۹/۵)؛ برداشتی که در امتداد معنایی آیه ۳۹ حج قرار می‌گیرد. براین اساس، گفتمان ایشان درباره جهاد مقدس را می‌توان تداوم منطقی آموزه‌های قرآنی دانست که در عرصه اجتماعی و تاریخی، به تقویت انسجام و وحدت امت اسلامی می‌انجامد.

۲-۱. زمینه مشترک وحدت مسلمانان

قرآن کریم جهاد و دفاع را نه صرفاً واکنشی مقطعی، بلکه سازوکاری پایدار برای حفظ هویت جمعی و پاسداری از وحدت امت اسلامی معرفی می‌کند. یکی از مبانی این نگرش، اصل اخوت ایمانی است که در آیه «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ...» (حجرات/۱۰) بیان شده است. این اصل، پیوند میان مؤمنان را بر پایه ایمان مشترک استوار می‌سازد و آنان را به همبستگی و همکاری در برابر تهدیدها فرا می‌خواند. به تصریح تفسیر طباطبایی، این تعبیر زمینه ساز حکم صلح و انسجام اجتماعی است و اخوت را بنیان وحدت امت و همکاری آنان در عرصه‌هایی چون جهاد معرفی می‌کند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۳۱۵).

آیات قرآن کریم همچنین نشان می‌دهد که جهاد مقدس صرفاً یک کنش نظامی نیست، بلکه فرآیندی اجتماعی-ایمانی است که بنیان وحدت امت اسلامی را تقویت می‌کند. در این چارچوب قرآن جامعه ایمانی را بر دو رکن «اقتدار در برابر دشمن» و «رحمت و الفت داخلی» بنا می‌نهد: (فتح/۲۹). مفسران جمع میان «أشداء» و «رحماء» را الگویی از جامعه‌ای مقتدر و در عین حال همدل دانسته‌اند؛ جامعه‌ای که انسجام درونی آن پشتوانه اقتدار بیرونی به شمار می‌آید (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۸، ص ۲۲۹).

در امتداد این مبنا، قرآن در آیه (نساء/۷۵) مسلمانان را به جهاد برای رهایی مستضعفان فرا می‌خواند. به گفته مفسران، ذکر «فی سبیل الله» و سپس «فی سبیل المستضعفین» از باب ذکر خاص پس از عام است تا اهمیت حمایت از مظلومان

برجسته شود و غیرت دینی مسلمانان برای دفاع از آنان برانگیخته گردد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۴، ص ۴۱۹؛ جوادی آملی، ۱۳۸۶، ج ۱۹، ص ۵۱۱). بدین سان، دفاع از مظلومان به عنوان مبنایی قرآنی برای همبستگی امت اسلامی مطرح می شود.

همین معنا در آیه «الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ...» (حج/۴۰) تأکید شده است؛ جایی که دفاع مشروع عامل حفظ حیات دینی و بقای مراکز عبادی معرفی می شود (طبرسی، ۱۴۱۲ق، ج ۳، ص ۵۰؛ جوادی آملی، ۱۳۸۶، ج ۵۸، ص ۴۵-۴۶). بنابراین، دفاع از سرزمین، دین و مظلومان وظیفه ای مشترک برای مؤمنان و عاملی برای انسجام امت اسلامی است.

بازتاب این نگرش در بیانات رهبر شهید انقلاب نیز آشکار است. ایشان دفاع از سرزمین اسلامی را تکلیفی مورد اتفاق همه مذاهب دانسته و آن را عامل همگرایی مسلمانان معرفی می کنند: «هیچ مذهبی از مذاهب اسلامی تردید ندارد که آن وقتی که سرزمین اسلام مورد تعرض قرار گرفت، دفاع بر همه مسلمانان واجب است» (دیدار کارگزاران نظام و سفرای کشورهای اسلامی، ۱۳۸۸/۱۲/۱۳). بدین ترتیب، گفتمان ایشان درباره جهاد دفاعی امتداد همان منطق قرآنی است که دفاع را زمینه انسجام و وحدت امت اسلامی می داند.

۳-۱. دفاع از شرف اسلامی

آیات قرآن کریم نشان می دهد که جهاد و دفاع در اسلام صرفاً واکنشی نظامی

نیست، بلکه پاسداری از شرف، هویت دینی و عزّت ایمانی امت اسلامی است. یکی از مبانی قرآنی این نگرش، تأکید بر عزّت به عنوان هویت ذاتی جامعه مؤمنان است. قرآن در پاسخ به ادعای منافقان که عزت را در پیوند با قدرت های ظاهری می دیدند، می فرماید: «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» (منافقون / ۸). مفسران تصریح کرده اند که عزت حقیقی به خداوند، پیامبر اکرم ﷺ و مؤمنان اختصاص دارد و منافقان از روی جهل، عزت را در وابستگی به دشمنان جست و جوی می کنند (ابوالفتوح رازی، ۱۴۰۸ ق، ج ۱۹، ص ۲۳۴). بدین ترتیب، قرآن عزت را ریشه در پیوند با خدا می داند و دفاع از آن را پاسداری از هویت ایمانی جامعه اسلامی تلقی می کند.

در همین چارچوب، آیه شریفه (بقره / ۱۹۳) مشروعیت جهاد را در راستای رفع فتنه، دفع تهدیدهای دینی و صیانت از جامعه ایمانی تبیین می کند... براساس تفسیر تسنیم، دشمنان اسلام حتی پس از ناکامی ها و شکست های اولیه از ابزار گوناگون فرهنگی، سیاسی و نظامی برای تضعیف جامعه اسلامی بهره می گیرند؛ از این رو مقابله با آنان تا برطرف شدن کامل تهدید و رفع زمینه های فتنه، امری ضروری دانسته شده است (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ج ۹، ص ۶۲۵). دیگر تفاسیر نیز هدف جهاد را جلوگیری از ظلم، ممانعت از اخراج مسلمانان از سرزمین خویش، مقابله با غصب اموال آنان و جلوگیری از تضعیف ایمانجامعه اسلامی دانسته اند؛ (بقاعی، ۱۴۲۷ ق، ج ۱، ص ۳۶۵). در نتیجه، جهاد در منطق قرآن، نه ابزاری برای سلطه جویی و توسعه طلبی، بلکه ساز و کاری دفاعی و اصلاحی

برای پاسداری از کيان دين، رفع فتنه و عزت جامعه ايماني است.

بازتاب اين مباني قرآني در بيانات رهبر شهيد انقلاب به روشني مشاهده مي شود. ايشان در تبیین ماهیت جنگ تحمیلی تأکید می کنند: «ما قصد تجاوز و کشورگشایی نداریم، ما همچنان مدافعیم؛ مدافع انقلابمان، مدافع شرف اسلامی و ملی مان» (دیدار مسئولان بازرسی یگان های نیروی زمینی ارتش، ۱۳۶۲/۵/۸). این بیان در امتداد همان منطق قرآنی قرار دارد که از یک سوء عزت را از آن خدا، پیامبر و مؤمنان می داند و از سوی دیگر جهاد را در چارچوب رفع فتنه، دفع تجاوز و دفاع از دین، استقلال و کرامت جامعه اسلامی مشروع می شمارد. از این رو، تحلیل ایشان از دفاع مقدس را می توان تجلی عینی آموزه های قرآنی در پاسداری از عزت، استقلال و هویت امت اسلامی دانست.

۴-۱. تقابل با استکبار

آیات قرآن کریم تقابل میان جریان ایمان و جریان استکبار را بخشی از سنت پایدار الهی معرفی کرده و یکی از اصول اساسی آن را نفی هرگونه سلطه پایدار کفار بر جامعه مؤمنان می دانند. آیه (نساء/۱۴۱) اصل کلانی را بیان می کند که براساس آن، هرچند ممکن است کافران در مقاطعی به دلیل برتری های ظاهری به غلبه موقت دست یابند، اما این غلبه هرگز به معنای سلطه حقیقی و نهایی نیست؛ زیرا در تقابل میان «ایمان و کفر»، سنت الهی بر پیروزی جریان حق استوار است (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ج ۲۱، ص ۱۷۴). از این منظر، مقاومت جمعی امت مؤمن

پاسخی طبیعی به تلاش جریان‌های سلطه‌گراست و جامعه‌ای که برایمان استوار است، نمی‌تواند در برابر فشارهای بیرونی تسلیم شود.

این مبانی قرآنی چارچوبی روشن برای فهم تحلیل رهبر شهید انقلاب از جنگ تحمیلی فراهم می‌کند. ایشان این جنگ را صرفاً رویارویی دو دولت نمی‌دانستند، بلکه آن را بخشی از تقابل کلان میان جریان استکباری و حرکت اسلامی ملت ایران تحلیل می‌کردند. به تصریح ایشان، رژیم بعث تنها عامل اجرایی جنگ بود و پشت آن «مجموعه‌ای از آمریکا، دولت‌های استکباری و ارتجاعی منطقه و هم‌پیمانان صهیونیست‌ها» قرار داشتند (اجتماع مردم اهواز، ۱۳۷۵/۱۲/۱۸). همچنین ایشان جنگ تحمیلی هشت ساله را حلقه‌ای از زنجیره توطئه‌هایی دانسته‌اند که علیه گسترش نقش اسلام در عرصه جهانی طراحی شده بود (بازدید از ستاد فرماندهی نیروی زمینی سپاه، ۱۳۷۰/۷/۲۴).

این تحلیل با آموزه قرآنی به‌طور دقیق هم‌خوانی دارد؛ زیرا قرآن نشان می‌دهد که جریان کفر برای حفظ سلطه خود همواره به فشار و تهدید متوسل می‌شود، اما سلطه هرگز به صورت پایدار بر جامعه مؤمنان تحمیل نخواهد شد. بر همین اساس، رهبر شهید انقلاب، جنگ تحمیلی را عرصه تحقق مقاومت جمعی امت اسلامی در برابر استکبار تفسیر می‌کنند. این پیوند نشان می‌دهد که دیدگاه ایشان درباره جهاد و مقاومت، امتداد مستقیم منطق قرآنی نفی سلطه و پاسداری از وحدت و هویت ایمانی امت اسلامی است.

۵-۱. جهاد مقدس و شکل دهی همبستگی اجتماعی

آیات قرآن کریم نشان می دهد که تحقق جهاد مقدس و پیروزی امت اسلامی در گرو شکل گیری همبستگی اجتماعی، انسجام درونی و حضور هماهنگ مجاهدان است. سوره صف، پس از نکوهش کسانی که تنها به شعار جهاد بسنده می کنند، معیار مجاهدان حقیقی را «نظم و هماهنگی جمعی» معرفی کرده و می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُورٌ» (صف / ۴). واژه «صف» به معنای چینش منظم و هماهنگ است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۴۸۶) و تعبیر «بنیان مرصوص» استحکام و پیوستگی کامل اجزای یک ساختار واحد را تداعی می کند (همان، ص ۱۴۷). مفسران این تشبیه را نمادی از ضرورت اتحاد کامل مجاهدان دانسته اند و براین باورند که جامعه ایمانی همانند سدی مستحکم، تنها در صورت پیوند و انسجام عناصر خود، توان مقاومت و پایداری خواهد داشت (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۹، ص ۲۲۹؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۹، ص ۴۱۸؛ امین، ۱۳۶۱، ج ۱۳، ص ۲۷۴؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۵ق، ج ۵، ص ۱۶۸).

نتیجه طبیعی این انسجام در آیه «فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا...» (صف / ۱۴) با وعده نصرت الهی بیان شده است. علامه طباطبایی تحقق پیروزی را وابسته به اجتماع سه عنصر «ایمان، استقامت و اتحاد» می داند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۹، ص ۴۳۹). همچنین آیه (طه / ۶۴) حتی در نقل رفتار دشمنان حق نیز بر نقش سازمان دهی و هماهنگی جمعی دلالت دارد (جوادی آملی، ۱۳۸۶، ج ۵۴، ص

۵۰۳). بدین سان، قرآن جهاد را کنشی صرفاً فردی نمی‌داند، بلکه آن را در پرتو انسجام و همبستگی اجتماعی معنا می‌کند.

این مبانی در تحلیل رهبر شهید انقلاب از دفاع مقدس نیز بازتاب یافته است. ایشان «نقش مردم» و «همبستگی اجتماعی» را رکن اصلی پیروزی دانسته و تأکید می‌کنند که بدون حضور گسترده و پشتیبانی مستمر مردم، بسیاری از پیروزی‌ها تحقق نمی‌یافت (دیدار مسئولان و فرماندهان دفاع مقدس، ۱۳۹۵/۱۲/۱۶) و همچنین ایمان مردم، پیروی از امام خمینی (ره) و فداکاری جوانان را از ستون‌های اصلی مقاومت برمی‌شمارند (مراسم دیدار افشار مختلف مردم، ۱۳۷۱/۷/۲۹). رهبر شهید انقلاب جنگ تحمیلی را «جلوه کامل وحدت ملی و اسلامی» دانسته و حضور هماهنگ اقوام، مذاهب و طبقات را تحقق همان الگوی قرآنی معرفی می‌کنند. ایشان در خطبه‌های نماز جمعه از حضور هزاران جوان از سراسر کشور برای دفاع از دین و میهن یاد می‌کنند (خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۳/۲/۲۱) و نقش تعیین‌کننده زنان در پشتیبانی از جبهه‌ها را برجسته می‌سازند (در دیدار جمعی از بانوان، ۱۳۶۱/۱/۳۰) همچنین وحدت و همدلی ارتش و سپاه را نشانه‌ای از همبستگی ایمانی و ملی می‌دانند (بازدید از ستاد کل سپاه، ۱۳۶۸/۸/۲۹).

نتیجه‌گیری

بررسی آیات قرآن کریم نشان می‌دهد که جهاد در منظومه معارف اسلامی

صرفاً به عنوان یک اقدام نظامی تعریف نمی‌شود، بلکه مفهومی گسترده با کارکردهای اجتماعی، هویتی و تمدنی است که نقش مهمی در شکل‌گیری و تقویت وحدت امت اسلامی ایفا می‌کند. آموزه‌های قرآنی با تأکید بر مفاهیمی همچون اخوت ایمانی، دفاع از مظلومان، نفی سلطه دشمن، ایستادگی در برابر استکبار و شکل‌گیری صف واحد مؤمنان، جهاد را در چارچوب فرآیندی جمعی و امت‌ساز تبیین می‌کنند. این مفاهیم نشان می‌دهد که جهاد مقدس در قرآن، زمینه‌ای برای همبستگی اجتماعی و تحکیم پیوندهای ایمانی در میان مسلمانان فراهم می‌آورد و جامعه اسلامی را در برابر تهدیدهای بیرونی به سوی انسجام و همدلی سوق می‌دهد.

تحلیل بیانات رهبر شهید انقلاب نیز نشان می‌دهد که ایشان دفاع مقدس را جلوه‌ای عینی از تحقق همین آموزه‌های قرآنی دانسته‌اند. از نگاه ایشان، حضور گسترده مردم، مشارکت اقوام و مذاهب گوناگون، همبستگی نیروهای نظامی و پشتیبانی اجتماعی از جبهه‌ها، همگی نشانه‌هایی از شکل‌گیری وحدت ملی و اسلامی در پرتو جهاد مقدس بوده است. بر این اساس، تجربه دفاع مقدس را می‌توان نمونه‌ای تاریخی از عینیت یافتن الگوی قرآنی همبستگی و وحدت امت اسلامی دانست. بنابراین، تبیین قرآنی جهاد مقدس نشان می‌دهد که این مفهوم، افزون بر کارکرد دفاعی، ظرفیت مهمی برای تقویت هویت جمعی و انسجام امت اسلامی در برابر چالش‌های بیرونی دارد.

منابع و مآخذ

۱. ابن فارس، احمد ۱۳۸۷ ش. معجم مقاییس اللغة، ۶ جلد، قم: مرکز دراسات الحوزه و الجامعه.
۲. ابن منظور، ابوالفضل جمال الدين محمد بن مكرم ۱۴۱۴ ق. لسان العرب، ۱۵ جلد، چاپ سوم، بيروت: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع.
۳. ابوالفتوح رازی، حسین بن علی ۱۴۰۸ ق. روض الجنان و روح الجنان في تفسیر القرآن، جلد، چاپ اول، مشهد: پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
۴. اصفهانی، حسین بن محمد راغب ۱۴۱۲ ق. مفردات ألفاظ القرآن، يك جلد، چاپ اول، سوریه: دار العلم - الدار الشامیه.
۵. امین، نصرت بیگم ۱۳۶۱ ش. مخزن العرفان در علوم قرآن، ۱۵ جلد، تهران: نهضت زنان مسلمان.
۶. بقاعی، ابراهیم بن عمر، (۱۴۲۷ ق)، نظم الدرر فی تناسب الآيات و السور، چاپ سوم، بيروت: دار الكتب العلمیه، منشورات محمد علي بیضون
۷. جوادی آملی، عبدالله ۱۳۸۶ ش. تسنیم، چاپ ششم، قم: مرکز نشر اسراء.
۸. طباطبایی، محمد حسین ۱۴۱۷ ق. المیزان فی تفسیر القرآن، ۲۰ جلد، چاپ دوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه ی مدرسین حوزه علمیه قم.
۹. طبرسی، فضل بن حسن ۱۴۱۲ ق. تفسیر جوامع الجوامع، چهار جلد، چاپ اول، قم: مرکز مدیریت حوزه های علمیه قم.
۱۰. طبرسی، فضل بن حسن ۱۳۷۲ ش. مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ۱۰ جلد، چاپ سوم، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۱۱. فراهیدی، خلیل بن احمد ۱۴۱۰ ق. کتاب العين، ۸ جلد، چاپ دوم، قم: نشر هجرت.
۱۲. فیض کاشانی، ملا محسن ۱۴۱۵ ق. تفسیر الصافی، ۵ جلد، چاپ دوم، تهران: انتشارات الصدر.